

ρίζων τὴν ἐνότητα τοῦ νοῦ. Καθ' ὅλον δὲ τὸν 16^{ον} αἰῶνα ἔξηκολούθησεν ἡ Πάδουα γὰρ εἶναι ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἀβερροϊσμοῦ καὶ τὸ κέντρον τῶν ἀγώνων, οὓς πρὸς ἄλλήλους διεξήγαγον οἱ ὅπαδοὶ τοῦ Ἀβερροΐου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου¹.

Δ' Η ΜΥΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

§ 1. Γερμανοὶ μυστικοί.

1. "Οπως ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἀκμῇ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας οὔτω καὶ ἐν τῷ τέλει αὐτῆς ἀνεφάνη ἡ μυστικὴ τάσις, ἥτις ἐστηρίζετο μὲν ἐπὶ τῆς ἀμέσου καὶ κατ' ἐνόρασιν γνώσεως ὑφίστατο δὲ πάλιν τὴν ἐπίδρασιν τῶν παλαιοτέρων. Ἡ νέα μυστικὴ φιλοσοφία ἀνεπτύχθη ὑπὸ Γερμανῶν καὶ ἐθεραπεύθη μάλιστα ὑπὸ Δομινικανῶν, ἔχει δὲ χαρακτῆρα κατ' ἔξοχὴν νεοπλατωνικόν. Γερμανοὶ ἰεροκήρυκες ἐπειρῶντο ἵνα τὸ διὸ Ἀλβέρτου τοῦ μεγάλου καὶ Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου ἀναπτυχθὲν σχολικὸν σύστημα χρησιμοποιήσωσι χάριν τῆς ἡμικῆς μορφώσεως τῶν πολλῶν² μεταβάλλοντες μέρη τινὰ αὐτοῦ καὶ ποιοῦντες πρυτανεύουσαν ἔννοιαν τὴν οὖσιώδη ἐνότητα τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ θεοῦ. Τιθέμενοι δὲ ἴδιον σκοπὸν τὴν πρόσκτησιν τῶν θείων ἀπορρήτων κατέληγον εἰς ἀπόκλισιν ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων³. Τὰς ἀρχὰς τῆς μυστικῆς εὑρίσκομεν ἥδη παρὰ τῷ Φραγκισκανῷ Δαυΐδ τῷ ἐξ Augsburg († 1211) καὶ Ἀλβέρτῳ τῷ μεγάλῳ⁴, μάλιστα δὲ παρὰ τῇ ἀγίᾳ Μεχτίλδῃ τῇ ἐκ Μαγδεβούρβου⁵ καὶ ἐν μέρει παρὰ τῷ Diet-

¹ K. Werner, Der Averroismus, 288 ἔξ., Die Scholastik des späteren Mittelal. 4, 138 ἔξ.

² Διὸ καὶ μετεχειρίζοντο τὴν γλῶσσαν οὐχὶ τοῦ σχολείου ἀλλὰ τοῦ λαοῦ.

³ Οἱ μυστικοὶ ἐπεκαλοῦντο οὐ μόνον τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοὺς «διδασκάλους τῆς Σχολῆς» καὶ τὸν «διδάσκαλον τῶν διδασκάλων», τὸν Ἀριστοτέλη.

⁴ Ὁ Ἀλβέρτος ἐν τῷ μυστικῷ συγγράμματι *De adhaerendo Dei ἀκολουθεῖ τῷ Δαυΐδ ἐκείνῳ*. "Επιθ. E. Michael, Gesch. d. deutschen Volkes 3, 143 ἔξ.

⁵ Ὁ P. Gall Morel ἔξέδωκεν ἐκ τοῦ μοναδικοῦ χειρογράφου τὰς «Ἀποκαλύψεις τῆς ἀδελφῆς Μεχτίλδης ἥτοι τὸ ρέον φῶς τῆς θεότητος» (*Offenbarungen der Schwester Mechtild κτλ.*) ἔτι δὲ μετέφρασεν αὐτὰς εἰς τὴν νεωτέραν γερμανικήν, τῷ 1869. Ἐπηκολούθησε τῷ 1881 ἐτέρα μετάφρασις εἰς τὴν νέαν γερμανικήν ὑπὸ τοῦ J. Müller ἐν τῷ «Leben und Offenbarungen der heil. Mechtildis und der Schwester Mechtildis». Ἐκλεκτὰ δὲ μέρη καὶ με-

rich τῷ ἐκ Freiberg¹. Ἀλλ' ὁ βαθυνούστατος καὶ σπουδαιότατος τῶν Γερμανῶν μυστικῶν² εἶναι ὁ Ἐκκαρτος.

§ 2. Ἐκκαρτος.

1. **Βίος καὶ συγγραφή.** Ο Ἰωάννης Ἐκκαρτος ἦξεν οἰκού ἐπιφανοῦς καταγόμενος ἐγενήθη περὶ τὸ 1260 ἐν Hochheim. Ἐγένετο μαθητὴς καὶ ὑστερὸν διδάσκαλος ἐν Παρισίοις, τῷ δὲ 1302 ἐκλήθη ὑπὸ Βονιφατίου τοῦ 8ου εἰς Ρώμην καὶ ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς θεολογίας. **Υπὸ τοῦ Τριθεμίου**³ παρίσταται ἔχων λεπτὴν διάνοιαν καὶ ἔξαρστον στωματίαν, μεγάλην δὲ πρὸς τὴν ἄγιαν Γραφὴν καὶ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν οἰκείωσιν. Εν τῷ τάγματι τῶν Δομινικανῶν κατέλαβεν ὑψηλὰ ἀξιώματα καὶ ἐκήρυξε πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας μετὰ μεγάλης εὐδοκιμήσεως. Κατὰ τὰ τελευταῖα δὲ τῆς ζωῆς ἦτη ἐδίδασκεν ἐν Κολωνίᾳ καὶ εἶχε μαθητὰς πολυαριθμούς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ κατηγορήθη ως ἐνεχομένη εἰς πλάνας, ἐκλήθη τῷ 1327 εἰς τὸ ἐκεῖ δικαστήριον καὶ προέβη εἰς γενικὴν παλινφράσιαν παντὸς ὅπερ τυχὸν ἐνυπῆρχεν ἐν τοῖς κηρύγμασι σφαλερόν. **Οτε δοῦτον** ἦτη η παρ⁴ αὐτοῦ εἰδικὴ παλινφράσια, ἐποιήσατο ἔφεσιν εἰς τὸν πάπαν. Οὗτος συνεκάλεσε πρὸς ἔλεγχον τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐκκάρτου ίδίαν σύνοδον, ἥτις καὶ κατεδίκασεν ὁκτὼ καὶ εἴκοσιν ἀποφάνσεις ως ὑπόπτους καὶ αἰρετικάς. Τὸ οἰκεῖον σιγίλλιον τοῦ πάπατος ἐξεδόθη (τῷ 1329) μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φιλοσόφου συμβάντα τῷ 1327. Πάμπολοι λόγοι καὶ κηρύγματα αὐτοῦ γερμανιστὶ συντεταγμένα χρησιμεύουσιν ἡμῖν

ταφράσσεις αὐτῶν ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ S. Simon τῷ 1907, ὑστερὸν δὲ (τῷ 1911) ὑπὸ W. Ohl.

¹ Ο Dietrich, δν καὶ πρόσθεν (σ. 774) ἐμνημονεύσαμεν, δὲν ἥτο μὲν μυστικὸς ἀλλὰ διὰ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ ἐπέδρασεν ἐπὶ τοὺς μυστικούς.

² Περὶ τῆς γερμανικῆς μυστικῆς θεωρίας διέλαβον πλὴν ἀλλων οἵδε: H. Delacroix, Essai sur le mysticisme spéculatif en Allemagne au XIVe siècle, 1900. — P. Mehlhorn, Die Blütezeit der deutschen Mystik, 1907. — E. L. Schellenberg, Die deutsche Mystik, 1920, β' ἔκδ. 1927. — C. Butler, Western Mysticism, 1922. — M. Glabmann, Die Kulturwerte der deutschen Mystik des Mittelalters, 1923. — O. Clemen, Die Mystik nach Wesen, Entwicklung und Bedeutung, 1923. — E. Bergmann, Geschichte der deutschen Philosophie. τόμ. 1, Die Deutsche Mystik, 1926.

³ De script. eccl. n. 537.

ώς πηγὴ τῆς μυστικῆς του θεωρίας¹. Προσέτι δ' ἔγραψε λατινιστὶ δύο ἐπιστημονικὰ ἔργα² ἦτοι τὰς *Quaestiones*³ καὶ τὸ *Opus tripartitum* περιέχον πραγματείας μεταφυσικάς⁴.

2. **Θεολογία.** Ἐν τῇ περὶ θεοῦ διδασκαλίᾳ ἔξαιρεται ισχυρῶς κατὰ τὸν οἰκεῖον τοῖς σχολαστικοῖς τρόπον ἡ ἔννοια τοῦ «εἶναι»· ὁ θεὸς εἶναι «ὅν καθαρὸν καὶ πλήρες» (*esse purum et plenum*), εἰς δὲ οὐτε ἀριθμὸς ἀνήκει οὐτε πλήθος οὐτε ἀρνησις ἄλλὰ καθαρὰ κατάφασις καὶ παντελῆς οὐσία⁵· ὁ θεὸς εἶναι καθαρὰ ἐνέργεια (*actus purus*), ἐν ᾧ διαφέρως ἀπὸ τῶν δημιουργημάτων συμπίκτει εἰς τὸ αὐτὸν οὐσία (*esse*) καὶ ἡ ὑπαρξία (*essentia*)⁶. Ἀποκλείων δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶν τὸ μὴ ὅν, πᾶν τὸ δυνάμει εἶναι, ὑπάρχει ἀναλλοίωτος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀκίνητος, εἰ καὶ εἶναι αἴτιος πάσης κινήσεως⁷· εἶναι ἐπέκεινα κινήσεως καὶ χρόνου⁸. Παρὸ τοὺς θετικοὺς καὶ κα-

¹ Ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ F. Pfeiffer «Deutsche Mystiker des 14 Jahrhunders». τόμ. 2, ἐν Λιψίᾳ 1857. (δεύτερος τόμος περιλαμβάνει τὸν "Ἐκκαρτον"). Πρεβλ. R. Langenberg, Quellen und Forschungen zu deutscheren Mystik 1902. — Gust. Landauer, Meis. Eckeharts mystische Schriften in unsere Sprache übertragen. — J. Bernhart, Meist. Eckehart Ausgewählt und übers. 1914.—L. Goldschneider, Die Sprüche des Meisters Eckehart nach dem Pfeifferschen Text, vollständig übertragen. 1925. Ἀλλὰ περὶ τῆς γνησιότητος τῶν γερμανικῶν ἔργων καὶ μάλιστα τῶν κηρυγμάτων ὑπάρχει ἀμφισβήτησις.

² Ωσαύτως λατινιστὶ ἔγραψεν ἔργον ἀπολογητικὸν χάριν τῆς ἑαυτοῦ δίκης· Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ A. Daniels τῷ 1923 καὶ ὑστερον πληρέστερον ὑπὸ τοῦ C. Théry τῷ 1926⁷. καὶ τοῦ M. Grabmann (Briefliche Mitteilung, τῷ 1927· ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Βαυαρικὴν Ἀκαδήμειαν).

³ Αὗται ἀνευρέθησαν ὑπὸ τοῦ E. Longpré (*Quaestions inédites de maître Eckart*. 1927).

⁴ Τὸ Opus διηρεῖτο εἰς τρία μέρη, ἥτοι εἰς τὸ opus propositionum, opus quaestionum, opus expositionum· δων τὰ δύο πρῶτα δὲν ἀνευρέθησαν. Ἐξέδωκεν δὲ Denifle, Meist. Eck. lateinische Schriften, ἐν τῷ Arch. für litter. und Kirchengesch. des mittelalters. 1886.

⁵ Pred. col. 138, 165· Denifle 437· col. 128 «nec dadit numerus nec multitudo nec negatio sed mera affirmatio et plenitudo esse, secundum illud· ego sum qui sum».

⁶ Denifle 448. Ἐνταῦθα βλέπομεν ἐπαναλαμβανομένην τὴν σχολαστικὴν ἀπόφανσιν δτὶ ἐν τῷ θεῷ τὸ quod est καὶ τὸ quo est εἶναι τὸ αὐτό.

⁷ Col. 122. 34. Denifle 444. 446.

⁸ Col. 144. «Principium, in quo Deus creavit caelum et terrum, est principium nunc simplex aeternitatis, ipsum in quam illud *«nunc»* penitus, in quo deus est ab aeterno». Pfeif. 268, I8.

τα φατικοὺς προσδιορισμοὺς προσνέμονται τῷ θεῷ κατὰ τὸ παράδειγμα ψ.-Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου μάλιστα καὶ κατ' ἔξοχὴν ἀρνητικὰ καὶ ἀποφατικὰ κατηγορήματα. Ὁ θεὸς δηλαδὴ εἶναι ἄλλοτρος παντὸς διορισμοῦ καὶ πάσης διακοίσεως ὅπωσδήποτε ἐκλαμβανομένης· εἶναι ὑπὲρ πᾶσαν οὖσίαν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν. Ἐν τῷ θεῷ ἀφανίζονται πᾶσαι αἱ ἀντιθέσεις καὶ αἱ διαφοραί· ἐν αὐτῷ ἡ θέσις εἶναι ἀμα καὶ ἀρσις καὶ τάναπαλιν¹.

³ Ακριβέστερον διαλαμβάνων δὲ Ἐκκαρτος περὶ τοῦ θείου ὅντος ποιεῖται κατὰ πρότυπον τοῦ Γιλβέρτου Porretanus διάκρισιν θεότητος (Deitas) καὶ θεοῦ (Deus) ἢ θείων προσώπων². Τὴν θεότητα ἐκδέχεται ως ἀπλῆν καὶ καθαρὰν οὐσίαν ἀνευ διορισμοῦ, ἀνευ ἐνεργείας, ως οὐσίαν, ἐν τῇ οὐδεμίᾳ οὐδὲ ἡ τῶν προσώπων ὑπάρχει διάκρισις³. Ταύτην δὴ τὴν ἀπὸ πάσης διαφορᾶς καθαρὰν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ὀνομάζει ἀρχήν, βάθος, φίλαν, ἐσωτερικὴν πηγὴν τῆς θεότητος· φαντάζεται δὲ αὐτὴν ως ἀΐδιον καὶ ἐν ἑαυτῇ ἥρεμοῦσαν γαλήνην, ἐν τῇ οὐδεμίᾳ ἐνέργεια συμβαίνει καὶ ὅπου δὲ θεὸς οἶνει ὑπνώττει, ως τὸ ἀΐδιον σκότος ἐν φῷ δὲ θεὸς εἶναι κεκρυμμένος καὶ ἑαυτῷ ἀγνωστος.
Ἐν τῷ ἀΐδίῳ τούτῳ σκότει τοῦ θείου ὅντος φαίνεται τὸ φῶς τοῦ πατρός, διστις τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν γινώσκων γεννᾷ ἐν ταύτῃ τῇ γνώσει ἑαυτοῦ τὸν υἱόν· ἢ δὲ ἀγάπη, ἢ κοινὴ βούλησις τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον, τὸ πνεῦμα. Οὕτως ἢ ἀΐδιος ἀρχὴ τοῦ θεοῦ προέρχεται εἰς τὸ φῶς, ἢ «θεότης» γίνεται «θεὸς» (θεὸς τρισυπόστατος⁴). Ἡ θεότης εἶναι πνευματικὴ οὐσία, περὶ ἣς δύναται νὰ λεχθῇ δτι εἶναι μηδὲν ἀλλ᾽ ἐν τῇ τριαδικότητι εἶναι ζωηρὸν φῶς ἀποκαλυπτόμενον. Ἐχουσι δὲ τὰ θεῖα πρόσωπα ἐνότητα ἐν τῇ κοινῇ εἰς αὐτὰ μιᾷ θείᾳ φύσει. Ἀλλ᾽ ἐνῷ ἡ θεία οὐσία εἶναι ως εἰπεῖν ἀφυσιοποίητος (unigeniture), τὰ πρόσωπα εἶναι φύσις φυσιοποιηθεῖσα (geniture)⁵. Ἡ καθαρὰ καὶ ἀΐδιος ἔκείνη ἀρχὴ τοῦ θεοῦ καθ' ἑαυ-

¹ Col. 49. Pf. 269, 1 ፲፻. 31 ፲፻.

² Η τοιαύτη διάκρισις συμπίπτει πρός τὴν διαστολὴν τοῦ *essentia in se* καὶ τοῦ *essentia in relatione*. Δύναται δηλαδὴ ἡ θεία οὐσία νὰ θεωρηθῇ ἢ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς τῶν προσώπων διαφορᾶς (*essentia in se*) ἢ ἐν ἀναφορᾷ πρός τὴν διαφορὰν ταύτην (*essentia cum relatione*). □

⁸ Pfeiffer 181, 10 «diu gotheit wirket niht, si enhât niht ze wirkenne, in ir ist kein werc».

⁴ Pf. 94. 181. 335. 456 *xd.*

⁵ Αὐτ. 499. 535. 456. Ἡ διάκρισις, καθ' ἣν ἡ φεύγα σύγια ακοπεῖται ἢ

τὴν θεωρουμένη (ἀσχέτως πρὸς τὰ πρόσωπα) ἐμπεριέχει πάντα τὰ ὄντα.
 ‘Ο θεὸς δηλαδὴ καθ’ ἑαυτὸν ὑπάρχων εἶναι πάντα τὰ ὄντα καὶ πάλιν
 πάντα τὰ ὄντα, ἐφ’ ὅσον ὑπάρχουσιν ἐν τῷ θεῷ, εἶναι αὐτὸς ὁ θεός.
 Εἶναι δὲ πάντα ἐν τῷ θεῷ μόνον ἐν ὄντες· ἐν τούτῳ οὐδεμία ὑπάρχει
 διάκρισις ἀλλὰ πάντα καταπίνονται ἐν τῷ ἐνί, ὅπερ εἶναι αὐτὸ τὸ
 θεῖον ὄν. ‘Ο θεὸς λοιπὸν ἔχει ἐν ἑαυτῷ πάντα ἔχει δ’ αὐτὰ οὕτως,
 ὥστε οὐδὲν εἶναι εἰσέτι τι καθ’ ἑαυτὸν ἀλλὰ πάντα ὑπάρχουσι διαλελυ-
 μένα εἰς τὴν ἀδιάκριτον οὐσίαν. “Οταν δὲ πατήρ αὐτὸς ἑαυτὸν γινώ-
 σκων ἔξαγγέλῃ τὸν ἀΐδιον λόγον, τουτέστι γεννᾷ τὸν υἱόν, τότε ἐκφαί-
 νει ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ τὰ ἀΐδια τῶν ὄντων πρότυπα· ὁ θεῖος λόγος
 εἶναι οὐ περίληψις πασῶν τῶν ἴδεων’.

3. Κοσμολογία. ¹ Αφοῦ πάντα τὰ ὄντα εἶναι, ως εἴρηται, ἐν τῷ
 θεῷ ἐν ὄντες, ἐπεται δτι η τοῦ κόσμου δημιουργία εἶναι οὐδὲν ἀλλο η η
 ἐκ τῆς καθολικότητος πρόοδος τῶν καθ’ ἔκαστα καὶ η πρόσκτησις
 ἴδιας ἔκαστω φύσεως. ² Εν τῇ πραγματικότητι τὰ δημιουργήματα εί-
 ναι ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ, μεριστὰ καὶ διάφορα, ἐνῷ ἐν τῷ θεῷ εἶναι
 ἀνευ χρόνου καὶ τόπου, ἀμέριστα καὶ ἀδιάφορα². ³ Η τοῦ κόσμου δη-
 μιουργία προηλθε διὰ τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ εἶναι ἀναγκαῖον
 ἐπακολούθημα αὐτῆς. “Οπερ εἶναι, λέγει, ἀγαθὸν ὀφείλει νὰ μεταδοθῇ,
 τ.ε. νὰ ἔχει θητή εἰς ἄλλα. ⁴ Άλλὰ τοῦτο ισχύει πολλῷ μᾶλλον περὶ τοῦ
 θεοῦ, διότι εἶναι η ἀπόλυτος ἀγαθότης. ⁵ Η θεότης αὐτοῦ ἔγκειται ἐν
 τούτῳ, δτι μεταδίδεται παντὶ τῷ δεκτικῷ τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος· ἐὰν
 μὴ μετέδιδεν ἑαυτόν, δὲν θὰ ήτο θεός. ⁶ Αναγκαίως ἀρα δ θεὸς ποιεῖ

καθ’ ἑαυτὴν η ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρόσωπα, προέρχεται οὐχὶ ἐκ τοῦ πράγματος
 (*a parte rei*) ἀλλ’ ἐκ τοῦ (*ἀτελοῦς*) τρόπου τῆς ήμετέρας διανοήσεως (*secun-
 dum modum intelligendi*) (col. 43· Denifle 455). Δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν
 δτι ὑπάρχει πραγματικὴ διάκρισις θεότητος καὶ θεοῦ, ώστε τὰ θεῖα πρόσωπα
 ήσαν η ἐκδήλωσις καὶ η ἀποκάλυψις τῆς ἀπολύτου αἰώνιότητος.

¹ Οὕτως ὑπάρχουσι πάντα ἐξ ἀΐδίου ἐν τῷ θεῷ, ὑπάρχουσι δὲ οὐχὶ ως
 ὅλη ἀλλ’ ως ίδεα. ² Εν ἄλλαις λέξεσι τὸ «δυνάμει εἶναι» (*esse virtuale*) τῶν
 δημιουργημάτων ὑπάρχει ἐν τῷ θεῷ. (col. 20· Denifle 460). Τὸν τρόπον δὲ
 τῆς ἐν τῷ θεῷ ὑπάρχεις λέγει οητῶς δ “Ἐκκαρτος παρατηρῶν «Omnia autem
 sunt in Deo tamquam in causa prima intellectualiter ut in mente antifi-
 cis» (col. 90. Denif. 461). Εἶναι εὔδηλον δτι δ θεῖος λόγος συμπίπτει πρὸς
 τὸν κόσμον τῶν ίδεων. Προβλ. col. 69· Denif. 464 «Pater dicendo Verbum
 producit et creaturas».

² Πάντα εἶναι ἐν τῷ θεῷ οὐτ, γένεσις ἀνευ γενέσεως, μεταβολὴ ἀνευ με-
 ταβολῆς. Αὐτ. 309.

τὰ ἔαυτοῦ ἔργα. Ὁ κόσμος, καίπερ ὡν ἐν χρόνῳ καθ' ὅσον ἐν ἔαυτῷ συμβαίνει διαδοχὴ κινήσεως, γενέσεως καὶ φθορᾶς, δύμας κατὰ τὴν ὑπαρξίαν αὐτοῦ ἐν τῷ καθόλου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀΐδιος. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ κόσμος ὑπάρχει ἀναγκαῖως ἕνεκα τῆς θείας ἀγαθότητος, πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἀΐδιος. Ὁ θεὸς ἐνεργεῖ ἀΐδίως καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ εἶναι γέννησις τοῦ μοίου· τοῦτον γεννᾷ ἀείποτε. Ἐν ταύτῃ δὴ τῇ γεννήσει προέρχονται ἀμά καὶ πάντα τὰ ὅντα καὶ ὁ θεὸς ἔχει τοσαύτην ἐπὶ τῇ γεννήσει ἥδονήν, ὥστε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν εἰς ταύτην καταναλίσκει¹. Ὅτι ἡ ἐκ τοῦ θεοῦ ἀΐδιος καὶ ἀναγκαῖα τοῦ κόσμου πρόσδοξός δὲν δύναται νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίαν ὡς περιέχουσαν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας, εἶναι προφανές. Καὶ δύμας ὁ "Ἐκκαρτος ἀποφαίνεται ὅτι ὁ κόσμος ἔδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ «ἐκ τοῦ μηδενός»², ὅτι ἡ ἐν χρόνῳ δημιουργία διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἐν τῷ θεῷ ἀΐδίου ὡς τὸ καλλιτέχνημα ἀπὸ τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ τεχνίτου ἰδέας". Πλὴν ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἄλλαι τοῦ φιλοσόφου ἀποφάνσεις, καὶ³ ἂς ἡ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία θεωρεῖται οὐχὶ κατὰ τὴν συνήθη (χριστιανικὴν) ἔννοιαν ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ θεοῦ ἀπορροή τοῦ κόσμου, ὡς κατὰ τὴν οὐσίαν σύμπτωσις τῆς θείας καὶ τῆς δεδημιουργημένης ὑπάρξεως. Λέγει δηλαδὴ ὅτι ἡ θεία οὐσία ἐκρέει εἰς πάντα τὰ δημιουργήματα, ἐφ' ὅσον ἔκαστον δύναται νὰ περιλάβῃ τὴν οὐσίαν ταύτην. Εἰ μὴ ἡσαν τὰ ὅντα πλήρῃ τοῦ θεοῦ, θὰ ἐγίνοντο μηδέν. Διότι καθ' ἔαυτὰ λαμβανόμενα εἶναι πάντα καθαρὸν μηδέν⁴: ὡς ἀπορρεύσαντα ἐκ τοῦ θεοῦ οὐδεμίαν ἔχουσι καθ' ἔαυτὰ καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἰδίαν ὑπαρξίαν· μόνον ὁ θεὸς εἶναι ἐν παντὶ. Πάντα τὰ δημιουργήματα — παρατηρεῖ ὁ "Ἐκκαρτος" — εἶναι καθαρὸν μηδέν. Διότι τὸ μὴ ἔχον οὐσίαν δὲν ὑπάρχει· ἀλλὰ τὰ δημιουργήματα οὐδεμίαν ἔχουσιν (ἰδίαν) οὐσίαν, ὅπότε ἡ οὐσία αὐτῶν κεῖται ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ θεοῦ· ἐὰν ὁ θεὸς ἐπὶ τινα στιγμὴν ἀπεστρέψετο, ταῦτα θὰ ἐγίνοντο μηδέν⁵. Αἱ τοιαῦται ἀποφάνσεις ποιοῦσι φανερὰν τὴν τοῦ φιλοσόφου ἀρχὴν τῆς πανθείας διότι ἀβιάστως ἐρ-

¹ Αὐτ. 94. 335, 467, 488.

² Col. 44· Denif. 467. «*Creatio est rerum ex nihilo productio.*». Ἡ δημιουργία εἶναι ἐλευθέρα ἐνέργεια τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ (Col. 149· Denif. 471).

³ Col. 90· Denif. 461. «*Omnia autem sunt in Deo tamquam in causa prima intellectualiter ut in mente artificis.*».

⁴ Pf. 136. 138. 222. 268.

μηνευόμεναι σημαίνουσιν ὅτι τὰ δημιουργήματα δὲν ἔχουσιν ίδιαν οὐσίαν διὰ τοῦ θεοῦ διατηρουμένην ἀλλ᾽ ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς οὐσίας ἔκεινου καὶ κατὸς ἀκολουθίαν ἡ ὑπαρξίας τοῦ θεοῦ εἶναι ἄμα ἡ ὑπαρξίας τῶν ὄντων. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ὅμως δὲν θέλει ὁ Ἐκκαρτος νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ὁ θεὸς εἶναι ὑπὲρ τὸν κόσμον ἀθικτος ὑπὸ τῶν ὄντων καὶ ἀπροσδεής αὐτῶν. Διατείνεται λοιπὸν ὅτι ὁ θεὸς εἶναι ἔκτος πάσης φύσεως καὶ οὐχὶ αὐτὴ ἡ φύσις. Ὁπως εἶναι ἐν τοῖς δημιουργήμασιν, οὕτως ὑπάρχει καὶ ὑπὲρ αὐτᾶς ὅπερ ὑπάρχει ἐν ἐν πολλοῖς πρέπει κατὸς ἀνάγκην νὰ εἶναι καὶ ὑπὲρ αὐτάς. Ὁ θεὸς ἐκρέει εἰς πάντα τὰ δημιουργήματα καὶ ὅμως μένει ἀψαυστος ὑπὸ πάντων, καθὰ ὁ οὐρανὸς ἐφάπτεται πάντων ἀλλ᾽ αὐτὸς μένει ἀθιγής¹. Ὁ δὲ κόσμος ὑπάρχει χάριν τοῦ ἀνθρώπου, οὗτος ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ἀριστον τῶν δημιουργημάτων.

4. Ψυχολογία. Ἡ ψυχὴ εἶναι τῆς αὐτῆς καὶ ὁ θεὸς οὐσίας πλὴν ὅτι τὸ ὑπάρχον τῷ θεῷ κατὰ φύσιν ἔχει ἡ ψυχὴ κατὰ χάριν. Δὲν εἶναι αἴτια ἑαυτῆς (*causa sui*) ἀλλ᾽ ἀπέρρευσεν ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἀποστᾶσα προσέλαβε ἄλλότριον στοιχεῖον, διὸ καὶ ἀδυνατεῖ νὰ ἐνεργῇ διοίως ἔκεινῳ· ἀλλ᾽ ὅπως ὁ θεὸς κινεῖ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ζωογονεῖ τὸ σῶμα καὶ προσποιεῖ τὰς οἰκείας αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐνῷ συγχρόνως δύναται μένουσα ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ σώματος νὰ εὑρίσκηται ἄλλαχοῦ διὰ τοῦ λογισμοῦ ὡς τι ἀπειρον ἐν τῷ πεπερασμένῳ². Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλὴ καὶ ἀύλος καὶ ὡς τὸ εἶδος τοῦ σώματος ὑπάρχει ὅλη ἐν τῷ ὅλῳ καὶ ὅλη ἐν ἑκάστῳ μέρει αὐτοῦ. Διακρίνονται δὲ ἐν αὐτῇ δυνάμεις κατώτεραι καὶ ἀνώτεραι· κατώτεραι μὲν εἶναι ἡ κατὸς ἐμπειρίαν γνῶσις καὶ ὁ θυμὸς καὶ ἡ αἰσθησις, ἀνώτεραι δὲ ἡ μνήμη καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ βιούλησις, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα. Οὕτως ἔχει ἡ ψυχὴ οἰονεὶ δύο ὅμματα, τὸ τοῦ νοῦ καὶ τὸ τῆς αἰσθήσεως· διὸ ἔκεινου μὲν στρέφεται πρὸς τὸ ἀΐδιον διὰ δὲ τούτου πρὸς τὸ παροδικόν. Εἶναι λοιπὸν ἡ ψυχὴ μεταξὺ χρόνου καὶ ἀΐδιοτητος καὶ ἀπεταί ἀμφοτέρων³. Ἀλλὰ παρὰ τὰς συνήθεις τῆς ψυχῆς δυνάμεις καὶ ὑπὲρ αὐτὰς διακρίνονται καὶ τι ἄλλο, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ κύριον τῆς ψυχῆς κέντρον καὶ ἐν φόρῳ ἔγκειται μάλιστα ἡ θεία εἰκόνων, καθὼς ἡ ψυχὴ ἐδημιουργήθη. Τοῦτο δὴ εἶναι τὸ πνεῦμα (*mens*), «ἡ συντήρησις» καὶ «ὅ σπινθήρ» τῆς ψυχῆς⁴· εἶναι

¹ 268. 81.

² Αὐτ. 394 ἔξ.

³ 319 ἔξ. 383 ἔξ. 538.

⁴ Ὁ σπινθήρ τῆς ψυχῆς (*scintilla animae*) ἔχει οὕτω πρὸς τὰς δυνάμεις

οὐχὶ παρεμφερὲς πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις ἀλλ᾽ αὗτῇ ἡ ἐνδοτάτῃ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς, οὕτω καθαρὰ καὶ ὑψηλὴ καὶ εὐγενὴς ὥστε οὐδὲν δημιούργημα δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἐν αὐτῇ καὶ μόνον ὁ θεὸς κατὰ τὴν θείαν αὐτοῦ φύσιν ἔνοικεῖ. Τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ βάθος τῆς ψυχῆς, ἀνάλογον πρὸς τὸ βάθος τοῦ θεοῦ, ὁ ἀληθὴς ἐσωτερικὸς ἀνθρώπος. Μεταξὺ δὲ τοῦ πνεύματος τούτου καὶ τῆς θεότητος οὐδὲν ὑπάρχει διάμεσον καὶ διαχωριστικὸν ἀλλ᾽ ἀμφότερα ἀπτονται ἀλλήλων. Τὸ τῆς ψυχῆς βάθος ἔρχεται ἀμέσως εἰς τὴν θείαν οὐσίαν καὶ αὕτη πάλιν εἰς ἔκεινο. Τὸ βάθος δηλαδὴ τῆς ψυχῆς, τὸ τῆς ψυχῆς πνεῦμα, εἰσιδύεται εἰς τὸ βάθος τοῦ θεοῦ, ἐνῷ οὗτος εἶναι καθαρὸν καὶ ἀπλοῦν ἦν, οὔτε πατήρ οὔτε υἱὸς οὔτε πνεῦμα. Αἰτία δὲ τῆς ἀμέσου καὶ ἐσωτερικῆς τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ τοῦ θεοῦ συναφείας εἶναι ἡ ταυτότης τῆς τούτων οὐσίας· τὸ βάθος τῆς ψυχῆς, τὸ πνεῦμα αὗτῆς, εἶναι αὕτη ἡ θεία οὐσία¹.

²Ἐκ τῶν εἰρημένων φαίνεται ὅτι ἐν τῇ ψυχῇ πρέπει νὰ διακρίνωνται δύο τινά, τὸ δεδημιουργημένον καὶ τὸ ἀδημιουργητὸν· δεδημιουργημένον μὲν εἶναι αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, διὸ ὡν αὕτη ἐνεργεῖ γινώσκουσα καὶ βουλομένη, ἀδημιουργητὸν δὲ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς, ἢ εἰκὼν τοῦ θεοῦ, τὸ πνεῦμα. Κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὅμοιος τῷ θεῷ. Καθ' ὃσον δὲ ἡ ψυχὴ ἔχει ἐν ἑαυτῇ πλὴν τοῦ ἀδημιουργήτου καὶ τὸ δεδημιουργημένον, δυνάμειμα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχει πάντα ὃσα ὁ θεὸς πλὴν ὅτι κέκτηται αὐτὰ ἐν χρόνῳ κατὰ τρόπον δημιουργητόν, ἐνῷ ὁ θεὸς ἔχει αὐτὰ ἐν τῇ ἀΐδιότητι κατὰ τρόπον ἀδημιουργητὸν². Τὸ θεῖον τῆς ψυχῆς μέρος, τὸ πνεῦμα, εἶναι τὸ ὅργανον τῆς μυστικῆς ἐποπτείας.

4. *Μυστικὴ θεωρία.* Ὁ ἀνθρώπος ἀδυνατεῖ διὰ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ γνώσεως νὰ ἐπιτύχῃ τῆς ἐποπτείας τοῦ θεοῦ, διότι ἡ τοιαύτη γνῶσις ἀνήκει εἰς τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀλλ᾽ αὗται δὲν ἔξεινοῦνται ἀμέσως εἰς τὸν θεόν. Ἡ τοῦ θεοῦ ἐποπτεία γίνεται διὰ τοῦ φωτός, ὅπερ εἶναι αὐτὸς ὁ θεός· καὶ τὸ φῶς τοῦτο ἀκτινοβολεῖ ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς, τῷ πνεύματι³. Διὰ τοῦ πνεύματος λοιπὸν θεᾶται ἡ ψυχὴ

αὕτης ὡς ἡ ἀδημιουργητὸς φύσις πρὸς τὴν δεδημιουργημένην, ὡς ἡ θεότης πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα. Αὔτ. 286. 318.

¹ 109. 113. 246. 286. 469.

² 198.

³ Ἐνταῦθα πρόκειται γνῶσις ὑπὲρ αἴσθησιν, ἀρρητος καὶ ἀγέκφραστος, ὑπερφυής ἐποπτεία ὑπὲρ τόπον καὶ χρόνον. Εἶναι αὕτη οὐχὶ τοῦ ἀνθρώ-

τὴν καθαρὰν τοῦ θεοῦ οὐσίαν, ὡς αὕτη ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν καὶ οὐχὶ ὡς ἔκχεῖται εἰς τὰ δημιουργήματα¹. Κατὰ τὴν μυστικὴν ἐποπτείαν ἥ γνῶσις τῆς ψυχῆς καὶ ἥ γνῶσις τοῦ θεοῦ συμπίπτουσιν εἰς ταῦτον. Ὁ ἐμός, λέγει, ὁφθαλμὸς καὶ ὁ ὁφθαλμὸς τοῦ θεοῦ εἶναι εἰς ὁφθαλμὸς καὶ μία ὄψις, μία γνῶσις καὶ μία ἀγάπη· ὁ ὁφθαλμός, διὸ οὗ βλέπω τὸν θεόν, εἶναι ὁ αὐτὸς ὁφθαλμὸς διὸ οὗ ὁ θεὸς βλέπει ἐμέ². Ἀλλὰ τίνες ποτε εἴναι οἱ ὅροι τῆς ἐπιτεύξεως τῆς μυστικῆς ἐποπτείας, τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γεννήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ³; Πρὸ πάντων παρατηρεῖ, πρέπει ὁ ἀνθρώπος νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς χωριζούσης αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀμαρτίας, ἥτις ἀπαλλαγὴ γίνεται διὰ τῆς ἀληθοῦς μετανοίας καὶ τῆς θείας χάριτος⁴. Εἶτα δὲ ὁφείλει νὰ ἀποστραφῇ ἀπὸ πάντων τῶν ἔξω δύντων καὶ νὰ ἀμοιβηθῇ δλως εἰς ἑαυτόν. Ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ πρέπει ὁ ἀνθρώπος νὰ ἀποχωρισθῇ, τουτέστι νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ποικιλίας τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, νὰ ἀπλωθῇ καὶ συλλεχθῇ εἰς τὸ ἐνδότατον τῆς ψυχῆς βάθος. Ἀμοιβηθεὶς δὲ εἰς τὸ βάθος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ὁφείλει νὰ ἐπιτρέψῃ ἑαυτὸν τῷ θεῷ καὶ μηδὲν αὐτὸς νὰ ἐνεργῇ· πρέπει νὰ νεκρώσῃ ἑαυτὸν καὶ παύσῃ δλως τὴν ἴδιαν αὐτοῦ βούλησιν, ὅπως ἀντὶ αὐτῆς ἔλθῃ ἥ τοῦ θεοῦ βούλησις, ἐνὶ λόγῳ νὰ ἀφοσιώσῃ ἑαυτὸν τῷ θεῷ ἐν ἀπολύτῳ ἀταραξίᾳ. Ἐν τῇ τοιαύτῃ καταστάσει, ἐν ἥ δὲ ἀνθρώπος ἵσταται ἥρεμος καὶ ἀκίνητος, ἔρχεται εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς οὐρανίον φῶς, ἀνάπτεται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ψυχῆς θεῖον φῶς. Ἡ ψυχὴ οἷονεὶ ἐκρέει εἰς τὸν θεόν, ἥ φύσις καὶ ζωὴ ἐκείνης μεταβαίνει εἰς τὴν φύσιν καὶ ζωὴν τούτου⁵. Τότε ὁ ἀνθρώπος γίνεται ἐν

που πρᾶξις ἀλλ' ἐνέργεια τοῦ θεοῦ ἐν ἡμῖν· διὸ καὶ εἴναι συγχρόνως ἀγνωσία, κατάστασίς τις ἀγνοίας. Αὐτ. 206, 567.

¹ Τὸ πνεῦμα δὲν φθάνει μόνον εἰς τὸν τρισυπόστατον θεὸν ἀλλὰ χωρεῖ καὶ πέρα τῶν τριῶν προσώπων εἰς τὸ ἀδιάκριτον βάθος τοῦ θεοῦ, εἰς τὴν θεότητα, τὴν ἥρεμον ἐρημίαν, ἥτις ὑπέρκειται πάσης ἀντιθέσεως.

² 80.

³ Τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ταυτότητος τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ἀδημιούργητον θεότητα χαρακτηρίζει ὁ Ἐκκαρτος ὡς γέννησιν ἐν ἡμῖν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Ὁ τόπος, ὅπου ὁ θεὸς γεννᾷ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, εἶναι τὸ βάθος τῆς ψυχῆς· τὸ πνεῦμα εἴναι τρόπον τινὰ ἥ λοχεία τῆς θεότητος. Αὐτ. 40, 157.

⁴ 29, 218, 242.

⁵ "Οταν δὲ ἀνθρώπος ἐκ τῆς πεπερασμένης ὑπάρξεως ἐπιστρέψῃ αὖθις εἰς τὸν θεόν, εἴναι πάλιν δὲ τι ἥτο πρότερον ἐν τῇ τῶν πάντων ἐνώσει μετά τοῦ θεοῦ, ἀκίνητος αἰτία κινοῦσα πάντα. Πλὴν ἥ ψυχὴ δὲν ἀφανίζεται δλως ἐν τῷ θεῷ ἀλλὰ μένει τι αὐτῆς ὡς δημιούργημα διαστελλόμενον ἀπὸ τοῦ θεοῦ. 523.

μετὰ τοῦ θεοῦ, γίνεται αὐτὸς ὁ θεός· αἱ τοῦ θεοῦ ίδιότητες γίνονται ίδιότητες τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ὁ ἀνθρωπὸς θεοῦται¹.

Συναφὴς τῇ μυστικῇ θεωρίᾳ εἶναι ἡ ἡθικὴ διδασκαλία.

5. Ἑθική. Ἡ ἀπὸ πάντων ἀποστροφὴ καὶ ἡ πρὸς τὸν θεὸν τάσις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ ἡθικήν. Αὕτη εἶναι ἔργον οὐ μόνον τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ίδίας ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου· ὁ θεός δὲν ἀναγκάζει τὴν βιούλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀλλ' ἀγει αὐτὴν εἰς ἐλευθερίαν.² Οἱ ἀγαπῶν τὸν θεόν καὶ δομοιούμενος αὐτῷ καθίσταται ἐλεύθερος πάσης ἀμαρτίας, καὶ ἀν ἡδη ἔχῃ διαπράξει πάσας τὰς ἀμαρτίας. Πρὸς δὲ ἡ ἀμαρτία δὲν εἶναι ἀσυντελῆς εἰς τὸν μυστικὸν βίον, διότι δι’ ἔκεινης ὁ ἀνθρωπὸς ταπεινοῦται καὶ διὰ τῆς συγχωρήσεως συνάπτεται τῷ θεῷ. Ἀπὸ ὑψηλοτέρας ἀρχῆς τοῦ πράγματος σκοπουμένου οὐδὲν κυρίως ὑπάρχει κακόν, διότι καὶ τὸ κακὸν εἶναι δργανον πρὸς πραγμάτωσιν ἀγαθῶν σκοπῶν³. Τὰ ἔξωτερικὰ ἔργα, νηστεῖα καὶ καθαρμοὶ καὶ τὰ τοιαῦτα, δὲν ἔχουσιν ἀξίαν πλὴν εφ’ ὅσον παρασκευάζουσι τὸ πνεῦμα εἰς ἐπάνοδον πρὸς τὸν θεόν. “Οτι δὲ διμως ἔξ αὐτῶν ἥρτηται ἡ μακαριότης, εἶναι σφαλερὰ δοξασία καὶ σατανικὴ ὑποβολή· ἐκ τοῦ ἐναντίου ἡ εἰς τὰ ἔξωτερικὰ ἔργα προσήλωσις κωλύει τὴν μακαριότητα. Αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ἔσωτερικοῦ ἔργου, τουτέστιν ἐκ τῆς εἰς τὸν θεόν ἐπανόδου τοῦ πνεύματος. Τὸ μὲν ἔσωτερικὸν ἔργον εἶναι ἀπειρον, συμβαίνει ὑπὲρ τόπον καὶ χρόνον καὶ ὑπὸ οὐδενὸς κωλύεται, τὰ δὲ ἔξωτερικὰ ἔργα συνεχῶς κωλύονται καὶ εἶναι ὑπὸ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου περιωρισμένα. Ἡ ἐν τῷ θεῷ, λέγει, ἡρεμία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κρείττων πάντων τῶν ὑπὸ αὐτοῦ γινομένων ἔργων⁴. Δὲν θέλει διμως πάλιν ὁ Ἐκκαρτος τὸν τέλειον ἀνθρωπὸν μακρὰν παντὸς ἔργου⁵ ἀλλὰ γνωματεύει ὅτι τὰ ἔργα ἔχουσιν ἀξίαν δταν εἶναι ἐκδήλωσις τοῦ ἔσωτερικοῦ μυστικοῦ βίου καὶ κατ’ ἀκολουθίαν γίνωνται ἀνευ τινὸς συμφέροντος. Οἱ ἀνθρωπὸς πρέπει

¹ Ὁ ἀνθρωπὸς γίνεται κατὰ χάριν ὅτι εἶναι ὁ θεός κατὰ φύσιν, θεός. Αὐτ. 151. 185. 308. 465. 510. 530 κ. ἄ.

² 327. 556. 559. 678.

³ 29. 48. 71. 402. 633. Ωσαύτως καὶ ἡ ἀληθῆς προσευχὴ δὲν ἔχει ἔξωτερικὸν χαρακτῆρα ἀλλ’ εἶναι ἔσωτερικὴ ἐνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ θεοῦ. Ὁ ἀληθῶς προσευχόμενος οὐδὲν ἄλλο αἴτει παρὰ μόνον τὸν θεόν. 240. 487.

⁴ Ἱδίᾳ ἐκ τῷ περὶ Μάρθας καὶ Μαρίας Θῷ αηρύγματι ἀποτρέπει ὁ Ἐκκαρτος ἀπὸ τῆς ἀπράγματος ἡσυχίας· πρέπει γὰ παραιτήσωμεν οὐχὶ τὸ πράττειν δλως ἀλλὰ τὸ πράττειν ἔξ ίδιωφελείας.

νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, διότι εἶναι ἀγαθόν, χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς ἄλλον σκοπὸν μηδὲ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ἀίδιον μακαριότητα· ὁ ποιῶν χάριν ἀμοιβῆς ἀμαρτάνει. "Ωστε αἱ ἀρεταὶ ἀσκοῦνται οὐχὶ ἐν συνειδήσει καὶ μεθ' ὑπολογισμοῦ ἀλλ' ἐξ ἐσωτερικῆς ἀνάγκης. Τέλος διὰ τῆς εἰς τὸν μυστικὸν βίον εἰσόδου ὁ ἀνθρώπος ἀνυψοῦται ὑπὲρ τὸν ἥμικὸν νόμον. 'Ο νόμος καὶ αἱ διατάξεις χρησιμεύουσιν εἰς τοὺς μὴ ἀνελθόντας εἰς τὸν τοιοῦτον βίον, οἱ δὲ ἀνελθόντες καὶ τελειωθέντες δὲν χούντουσιν αὐτῶν· καὶ τοῦτο, οὐχὶ διότι ἐπιτρέπεται αὐτοῖς νὰ πράττωσιν δὲ, τι ἀν βούλωνται ἀλλὰ διότι εὑρίσκονται ἡδη ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἔχουσι τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν. Οἱ ἐν τῷ θεῷ ζῶντες δὲν ἔχουσιν ἀπλῶς τὴν ἀρετὴν ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρετή· οἱ τοιοῦτοι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποκλίνωσι τοῦ θεοῦ, ὡς εἶναι ἀδύνατον τῷ θεῷ νὰ ἀποκλίνῃ τῆς ἔαυτοῦ θεότητος¹.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἀκρότατος τοῦ ἀνθρώπου σκοπὸς εἶναι ἡ θέωσις, καθ' ἣν πάντα τὰ δημιουργήματα ἐπιστρέφουσι πάλιν εἰς τὸν θεόν. Καὶ ὅπως τοῦ ἀνθρώπου σκοπὸς εἶναι ἡ ἐν τῷ θεῷ ἡρεμία, οὗτοι καὶ τοῦ θεοῦ σκοπὸς εἶναι ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡρεμία. Ἀμφότεροι δὲ οἱ σκοποὶ ἐπιτυγχάνονται διὰ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ γεννήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, διότε ὁ ἀνθρώπος εἶναι μακάριος ἐν τῷ θεῷ καὶ ὁ θεὸς μακάριος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀμφότεροι δὲ αἱ μακαριότητες εἶναι μία². Ἄλλ' εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου πρόκεινται πολλὰ ἔμποδισματα, διότι ἡ ψυχὴ κωλύεται οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ σώματος ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν κατωτέρων αὐτῆς δυνάμεων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ δυνάμεις αὗται μόνον ἐν τῷ θανάτῳ ἐκλείπουσι, πρόδηλον ὅτι μόνον ἐν τῷ ἐπέκεινα βίῳ ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν κυρίαν αὐτῆς οὐσίαν ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ. Μετὰ τὸν τοῦ σώματος θάνατον τὸ βάθος τῆς ψυχῆς εἰσδύεται εἰς τὸ βάθος τοῦ θεοῦ καὶ ἐκεῖ εὑρίσκει τὴν ἀίδιον μακαριότητα. Αὕτη δὴ εἶναι ἡ ἀθανασία.

6. Ἐπισκόπησις. Ἀναθεωροῦντες τὰ εἰρημένα παρατηροῦμεν ὅτι δὲ Ἐκκαρτος δρμᾶται ἀπὸ παλαιοτέρων μυστικῶν θεωριῶν, οἵαι ἀπαντῶσι παρὰ τοῖς νέοις πλατωνικοῖς καὶ τῷ Ψ-Διονυσίῳ, τῷ Αὔγουστινῳ καὶ τῷ Θωμᾷ, καὶ ἔχει προτανευούσας ἀρχὰς τὴν ἔννοιαν τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀρρήτου βάθους αὐτοῦ, τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ πνεύματος εἰς τὴν θεότητα³. Εἰ καὶ φαίνεται ἐν πολλοῖς ὅτι συμφωνεῖ

¹ 232. 320 εξ. 526. 546.

² 157. 652.

³ Εἰρήσθω ὅτι τινὲς τῶν νεωτέρων (Denifle, Karrer) χαρακτηρίζουσι τὸ

πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα, ὅμως καταλήγει εἰς πανθεῖκὰς θεοίας καὶ παρέχει ἀποφάνσεις ἥκιστα εὐαρμόστους ἀλλήλαις. Ἐνῷ λέγει ὅτι ὁ θεὸς εἶναι ἔκτὸς τῆς φύσεως, ἀμιγὴς καὶ καθαρός, καὶ ὅτι πᾶν τὸ ἔχον φύσιν, τόπον καὶ χρόνον, δὲν εἶναι θεός, ὅμως διατείνεται πάλιν ὅτι ἐν πᾶσιν ὑπάρχει ἡ θεία οὐσία καὶ ὅτι πᾶν δημιουργημα εἶναι ὁ θεός· ὁ θεὸς ὑπάρχει ὑπὲρ τὸν κόσμον καὶ πάλιν ὁ θεὸς εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ καὶ συμπίπτει αὐτῷ. Οὐχ ἡτον ἔκδηλος γίνεται ἡ τῆς πανθείας ἀρχὴ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ. Τὸ τῆς ψυχῆς βάθος, τὸ πνεῦμα, εἶναι θείας οὐσίας καὶ διὰ τοῦτο γεννᾷ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ὃς καὶ πάλιν γεννᾶται ἐν τῷ πνεύματι ὁ τοῦ θεοῦ υἱός. "Οθεν γίνεται ὁ ἀνθρώπος διὰ τῆς ἀναγεννήσεως υἱὸς τοῦ θεοῦ φυσικός, ἐπανέρχεται εἰς τὸν θεόν, θεοῦται. Καὶ ἀνυψοῦται μὲν εἰς ἀμύθητον ὑψος ἐν τῷ προκειμένῳ φιλοσοφήματι ὁ ἀνθρώπος καὶ ὁ ἐσωτερικὸς αὐτοῦ βίος διοικεῖται τῷ τοῦ θεοῦ ἄλλα διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἀφανίζεται ἡ αὐτοτέλεια καὶ ἡ ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ ἀνύψωσις δηλαδὴ τελεῖται ὅταν αἱ κατώτεραι δυνάμεις τῆς ψυχῆς αἱ τὴν ἴδιαν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν συνιστῶσαι ἀφανισθῶσι καὶ ὑπολειφθῇ μόνον τὸ πνεῦμα, δπερ ἔχει θείαν οὐσίαν. Οὕτως ὁ ἀνθρώπος αἴρει τὴν ἐν ἑαυτῷ δημιουργίαν καὶ καθαιρεῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἵνα ἐν τῷ πνεύματι ἀποκαλυφθῇ ὅλως τὸ θεῖον· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ ἀνθρώπος ἕδιον αὐτοῦ σκοπὸν οὐδένα ἔχει ἀλλ' ἀπλῶς γίνεται ὅργανον τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Βεβαίως παραδέχεται ὁ "Ἐκκαρτος ὅτι τὸ πνεῦμα βυθίζεται εἰς τὸ ἀπειρον τῆς θείας οὐσίας πέλαγος χωρὶς νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἀνωτέραν μυστικὴν συνείδησιν" αὕτη μένει ἀνεπηρέαστος καὶ ποιεῖ τὴν προσωπικὴν ἀθανασίαν. Ἡ δμολογία ὅμως αὕτη εἶναι μὲν σύμφωνος τῇ χριστιανικῇ τοῦ φιλοσόφου συνειδήσει ἀλλ' ἥκιστα σύμφωνος ταῖς ὑποτεθειμέναις ἀρχαῖς· διότι, ἀφοῦ τὸ πνεῦμα βυθίζεται εἰς τὸ τοῦ θεοῦ βάθος διὰ τῆς ἀπολύσεως παντὸς δημιουργητοῦ καὶ πεπερασμένου, ἔπειται κατ' ἀνάγκην ὅτι πᾶσα προσωπικὴ αὐτοσυνειδησία ἀρδην ἀναιρεῖται. Τέλος παρατηροῦμεν ὅτι οὐδὲ περὶ μακαριότητος ἐν τῇ κυρίᾳ τοῦ ὅρου ἔκδοχῇ ἐπετρέπετο νὰ γίνηται λόγος· διότι ἡ θεότης, εἰς ᾧ τὸ πνεῦμα ἐπανέρ-

σύστημα, τοῦ "Ἐκκάρτου ἀπλῶς ως σχολαστικὸν ἢ τούλαχιστον" δὲν ἐκτιμῶσι προσηκόντως τὸ μυστικὸν στοιχεῖον αὐτοῦ. Βεβαίως τὴν σχολαστικὴν διαλεκτικὴν δὲν ἀπαρνεῖται δι φιλόσοφος οὗτος ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ ὅμως μόνον ως ὑπηρετικὴν τῆς μυστικῆς ἐποπτείας, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὸν πυρηνα τοῦ προκειμένου συστήματος.

χεται, είναι, καθά εἴδομεν, ἡ ἀδιάκριτος πάντων ἐνότης, ὁ ἄγνωστος
ἔαυτῷ καὶ οἷονεὶ ὑπνώτων θεός, ὃς τοιοῦτος δὲ ἀδύνατον νὰ ἔχῃ
συνείδησιν καὶ πολλῷ μᾶλλον μακαριότητα. "Οπως δὲν ἔχῃ, τὸ μυστικὸν
τοῦτο φιλοσόφημα διακρίνεται ἵσχυρῶς οὐ μόνον κατὰ τὴν ἡμικήν
διάθεσιν καὶ τὴν ψρησκευτικήν καθαρότητα ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐμβολί-
θειαν τῆς διανοήσεως καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐκφράσεως" προήγαγε
τὴν γερμανικὴν γραμματείαν καὶ προωδοποίησε τὴν νεωτέραν ἐπι-
στήμην¹.

§ 3. 'Οπαδοὶ τοῦ 'Εκκάρτου.

1. *Ιωάννης Tauler. 'Ο 'Εκκαρτος ἐγένετο ἴδρυτης μυστικῆς
Σχολῆς εἰς δύο διακριθείσης κατευθύνσεις, ὃν ἡ μὲν ἀφίστατο τῶν
ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων θεραπεύουσα ἀκρατον καὶ ἐν ταῖς ἀκολου-
θίαις οὐχὶ ἡμικήν πανθεῖαν ἡ δὲ προυθυμεῖτο νὰ είναι ἐγγὺς αὐτῶν.
Ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων ἔκεινου ἀμέσων μαθητῶν ἐγένετο ὁ Tauler,
ὅστις περὶ τὸ 1300 γεννηθεὶς ἐν Στρασβούργῳ εἰσῆχθη εἰς τὸ τάγμα
τῶν ιεροκηρύκων καὶ μετὰ δικτοετεῖς σπουδὰς ἐπέμφθη εἰς Κολωνίαν,
Ἐντεῦθεν ἐπανῆλθεν εἰς Στρασβούργον καὶ τῷ 1339 εὑρίσκετο ἐν Βα-
σιλείᾳ στενῶς συνδεδεμένος πρὸς τὸν σύλλογον τῶν λεγομένων «φίλων
τοῦ Θεοῦ»². Ἐν δὲ τῇ διαμάχῃ τοῦ Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας πρὸς

¹ Περὶ 'Εκκάρτου διέλαβον ἄλλοι τε καὶ οἱ ἔξῆς: R. Langenberg, Über das Verhältnis Meister Eckeh. zur niederdeutschen Mystik, 1896. — A. Pummerer, Der gegenwärtige Stand der Eckhartforschung, 1903. — E. Dieterichs, Meister Eck. «Reden der Unterscheidung», 1912. — J. Bernhart, Bernhardische und Eckhartische Mystik in ihren Beziehungen und Gegensätzen, 1912. — M. Haacke, Der Gottesgedanke und das Gotteserlebnis bei E., 1919. — W. Achelis, Über das Verhältnis Meister Eck. zum Areopagiten Dionysius. — E. Hästlen, Zur Ontologie von Meister Eek., 1924. — F. Weinhandl, Meister E. im Quellpunkt, 2 ἔκδ. 1926. — O. Karrer, Meister Eck. 1926. — O. Karrer und H. Piesch, Meister Eck. Rechtfertigungesch. von Jahe 1326, 1927. — Gal. Della Volpe, il misti-
smo speculativo di maestro Eckhart nei suoi rapporti storici, 1930. — J. Quint, Die Überlieferung des deutschen Predigten Meister Eckharts, textkritisch untersucht, 1932.

² Τὸ δνομα τοῦτο ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν δούλους τοῦ νόμου (Πρὸς Εὐαγ. κατ' Ιωάν. 15, 15) καὶ δηλοῖ τὸν ἐνθουσιῶντας εἰς προσέγγισιν τοῦ Θεοῦ.

τὸν Ἰωάννην τὸν 22ον συνετάχθη τῷ πάπᾳ. Ἀπὸ τοῦ 1347 ἔδρασε πάλιν ἐν Στρασβούργῳ, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1361 ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἀγ. Νικολάου. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ περιεχομένη ἐν τοῖς «Κηρύγμασιν»¹ εἶναι παρεμφερῆς τῇ τοῦ Ἐκκάρτου. Ἀποφαίνεται δηλαδὴ περὶ θεοῦ καὶ τριάδος, περὶ ἴδεῶν καὶ δημιουργημάτων παραπλήσια ἐκείνῳ πλὴν δὲ προσκείμενος ἵσχυρότερον τῷ Θωμᾷ διακρίνει ζωηοδτερον τὰ ὄρια τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ πεπερασμένου κόσμου. Ποιεῖται καὶ αὐτὸς διάκρισιν τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς θείας οὐσίας, ὅπερ βάθος εἶναι ἀρρητον σκότος καὶ πάλιν τὸ ἀληθὲς φῶς τοῦ θεοῦ. «Ωσαύτως διακρίνει τῆς ψυχῆς κατωτέρας καὶ ἀνωτέρας δυνάμεις καὶ θέτει ὑπὲρ αὐτὰς τὸ «βάθος», ὅπερ σπανίως ὀνομάζει καὶ «σπινθῆρα». Τὸ βάθος δὲ τοῦτο ἐδημιουργήθη καὶ κατὰ χάριν θείαν ἐπιτυγχάνει πρὸς καιρὸν τῆς μυστικῆς ἐνώσεως, ἢν μετὰ θάνατον θὰ ἔχῃ διαρκῆ χωρὶς δμως νὰ συνάπτηται ὅλως εἰς ἐν μετὰ τῆς θείας οὐσίας. Ἡ μυστικὴ ἐνώσις, ἥτις εἶναι γέννησις τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ποιεῖ τὴν ὑπερτάτην μακαριότητα, ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς καθαρότητος καὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου². «Οπερ μάλιστα ἔξαιρεται εἶναι ἡ ἀντίθεσις τοῦ φυσικοῦ φωτὸς τοῦ νοῦ καὶ τοῦ φωτὸς τῆς χάριτος· ἡ γνῶσις τοῦ νοῦ εἶναι μᾶλλον ἀγνοία καὶ πρέπει νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτῆς δ ἀνθρωπος, ἵνα ἀνέλθῃ εἰς τὸν μυστικὸν βίον³.

2. *Ἐρρήνος Seuse (Suso).* Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντίᾳ πιθανῶς τῷ 1295 καὶ κατήγετο ἐξ οἴκου εὐγενοῦς· ὑπὸ εὐσεβοῦς καὶ ἐναρέτου μητρὸς ἀνατραφεὶς εἰσῆλθεν ἐν ἡλικίᾳ 13 ἔτῶν εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἱεροκηρύκων καὶ ὕστερον ἐσπούδασε (1324—1327) ἐν Κολωνίᾳ παρὰ τῷ μεγάλως ὑπὸ αὐτοῦ τιμωμένῳ «θείῳ» διδασκάλῳ Ἐκκάρτῳ. Ἐκεῖ συνέγραψε τὸ πρῶτον ἔργον «Βιβλιάριον τῆς ἀληθείας» ὑπεραμυνόμενος τοῦ πρὸ δλίγον ἀποθανόντος διδασκάλου κατὰ παρανοήσεων. Μετὰ ταῦτα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἐγένετο οἰκεῖος πρὸς ἄλλους μυστικοὺς καὶ μάλιστα τὴν El. Stagel. Τότε δὲ ἔγραψε τὸ εὑρέως

¹ Τὰ Κηρύγματα (Predigten) τοῦ Tauler ἔξεδόθησαν ἐν Λιψίᾳ (1498) καὶ ἀλλαχοῦ, μετεφράσθησαν δὲ εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ Surius (1548). Νεωτέρα ἔκδοσις εἶναι ἡ τοῦ Vetter, ἐν Βερολίνῳ, 1910. (Deutsche Texte des Mittelalters XI). Ἐκλεκτὰ δὲ κηρύγματα αὐτοῦ ἔξεδωκεν ὁ L. Naumann, 1914, (Kleine Texte für Vorlesungen). Μετάφρασιν μετ' εἰσαγωγῆς ἔξεδωκεν ὁ W. Lehmann ἐν 2 τόμοις τῷ 1913.

² Vetter 863, 11 εξ.

³ K. Grumewald, J. Tauler, 1930.

διαδοθὲν «βιβλιάριον τῆς ἀΐδίου σοφίας», ὅπερ καὶ μετέφρασεν αὐτὸς εἰς τὴν λατινικὴν ἐπιγραφόμενον «Horologium Sapientiae». Τῷ 1339. ἔξωρίσθη διὰ παράβασιν παπικῆς διαταγῆς ἀλλὰ τῷ 1346 ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντίαν. Μετὰ δύο ἔτη μετέβη εἰς Ulm, ἐνθα καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1366 καταλιπὼν ἴκανὰ συγγράμματα μαρτυροῦντα εὐγενῆ καὶ φιλάνθρωπα συναισθήματα καὶ ἀγνῶν καὶ ποιητικὴν φύσιν¹. Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τῷ Ἐκκάρτῳ ἐν τῇ περὶ θεοῦ καὶ τριάδος θεωρίᾳ καὶ δεικνύει ἐντόνως τὴν διαφορὰν τῆς ἀπορροῆς τῶν θείων προσώπων ἀπὸ τῆς ἀπορροῆς τῶν δημιουργημάτων ἐκ τῆς θείας οὐσίας². Πειρᾶται δὲ νῦν ἐφιμηνεύσῃ τὴν ἐν τοῖς δημιουργήμασι παρουσίαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ὑπὲρ τὸν κόσμον ὑπαρξίαν αὐτοῦ³. Ὁ ἀνθρωπος ὁφείλει, λέγει, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν θεὸν κατὰ μυστικὸν τρόπον, διὰ μυστικῆς δηλονότι ἀναγεννήσεως. Κατὰ ταύτην τὸ πνεῦμα τῆς ψυχῆς, ἥ οἶκων τοῦ θεοῦ, ἀλλοτριούμενον τοῦ σώματος καὶ πάσης πολλότητος ἀθροίζεται εἰς ἕαυτό, ἀνυψοῦται εἰς τὴν θείαν οὐσίαν καὶ ζῇ ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς θεότητος. Ὁπως δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ οἴνου βεβαοημένος ἐπιλαγθάνεται ἕαυτοῦ, οὗτος καὶ τὸ πνεῦμα ἔξισταται ἕαυτοῦ καὶ ἔξιστάμενον γίνεται ἐν μετὰ τοῦ θεοῦ ὅς μικρὰ ὕδατος σταγῶν εἰς πολὺν οἶνον ἔγχειμένη. Ἀλλὰ καίπερ ἐνούμενον τῷ θεῷ τὸ πνεῦμα διατηρεῖ τὴν ἕαυτοῦ φύσιν καὶ διαμένει ἀεὶ δημιουργημα. Ὅσον καὶ ἀν τελειωθῇ ὁ ἀνθρωπος, δοσον καὶ ἀν ἐνωθῇ μετὰ τοῦ θεοῦ, ὅμως διατηρεῖ τὴν προσωπικότητα καὶ διακρίνεται ἀπὸ τοῦ θεανθρώπου Χριστοῦ⁴.

Αμφότεροι οἱ εἰρημένοι μαθηταὶ τοῦ μεγάλου μυστικοῦ δὲν προεβίβασαν τὰς θεωρίας τοῦ διδασκάλου ἀλλὰ μόνον διέδοσαν αὐτὰς

¹ Τὰ ἔργα τοῦ Seuse ἔξεδόθησαν τὸ πρῶτον τῷ 1482 καὶ ὑστερὸν πολλάκις, μετεφράσθησαν δὲ εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ Surius (τῷ 1555). Ὁ Dennifle ἔξέδωκεν αὐτὰ μεταγράψας εἰς τὴν νεωτέραν γερμανικὴν (1880). Ἀλλ' ἀξιόλογον κριτικὴν ἔκδοσιν παρέσχεν δὲ K. Bihlmeyer ἐν δύο τόμοις, 1907. Καὶ ἔκλογαὶ δὲ ἔξεδόθησαν ἐκ τῶν ἔργων τούτων τοιαῦται εἶναι ἡ τοῦ W. von Scholz (Die Fruchtschale, Bd. 14) καὶ τοῦ W. Ohl, ἐν Μονάχῳ, 1910. (Sammlung Kösel: Deutsche Mystiker I). Ωσαύτως ἔξέδοσαν μεταφράσεις καὶ εἰσαγωγάς δὲ W. Lehmann, 2 τόμ. 1911, καὶ ὁ N. Heller, 1926.

² Ἐκδ. Bihlmeyer. 179. 13 ἔξ.

³ 354, 13 ἔξ.

⁴ Ὁ μὲν Χριστὸς εἶναι οἶκων τοῦ ἀΐδίου πατρός, ὁ δὲ ἀνθρωπος ἐπλάσθη κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς θείας τριάδος. Διὸ ἐκεῖνος μὲν εἶναι ἐν μετὰ τοῦ θεοῦ, ὁ δὲ ἀνθρωπος καίπερ ἐνούμενος μετὰ τοῦ θεοῦ διατηρεῖ τὴν ἴδιαν αὐτοῦ φύσιν. Αὐτ. 331, 22 ἔξ.

φροντίσαντες νὰ ἔρμηνεύσωσι συνφδὰ τῇ παραδόσει τῆς ἔκκλησίας καὶ νὰ ἐκφύγωσι τὰ ἐπικένδυνα καὶ παραίτια τῆς ἐκείνου καταχρίσεως σημεῖα. Παρεῖδον τὸ θεωρητικὸν μέρος τοῦ φιλοσοφήματος τοῦ Ἐκκάρτου καὶ προσέσχον τὸν νοῦν δὲ μὲν Tauler εἰς τὰ ἡθικὰ διδάγματα δὲ Seuse εἰς τὰ θεομὰ συναισθήματα.

3. *Iw. Ruysbroeck*. Οὗτος ἐν τῷ διμωνύμῳ χωρίῳ τῶν Κάτω χωρῶν περὶ τὸ 1293 γεννηθεὶς παρεσκεύαζεν ἑαυτὸν πρωτίμως εἰς τὸ κληρικὸν ἔργον καὶ μόλις ἐν ἡλικίᾳ 60 ἐτῶν ἐγένετο ἵερεὺς ἐν Grünthal πλησίον τῶν Βρυξέλλων. Τοσοῦτο δὲ ἐτιμᾶτο ὥστε πάμπολλοι πανταχόθεν πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας ἀνθρώποι συνέρρεον πρὸς αὐτὸν ἐπισκέπταται¹. Ἐτελεύτησε τῷ 1381 καταλιπὼν ἴκανὰ συγγράμματα², ἀτινα ὑστερον μετεφράσθησαν εἰς τὴν λατινικήν³. Ταῦτα διακρινόμενα κατὰ τὴν ποιητικὴν ἐκφρασιν μαρτυροῦσι τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἐκκάρτου. «Ἄλλος οὐδεὶς διανοήματα δὲν περιέχουσιν οὐδὲ ἐμφαίνουσι τὴν θεωρητικὴν διανόησιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου μυστικοῦ. Ὁπως δὲν ἔχει, ἔρμηνεύει καὶ οὗτος τὸν κόσμον ὡς ἔκλαμψιν καὶ ἀπαύγασμα τοῦ θείου φωτὸς καὶ ἔξαίρει τὸν μυστικὸν βίον, καθὼς δὲν ὁ ἀνθρώπος ἐν τελείᾳ ἀπαθείᾳ ἐπιτρέπει ἑαυτὸν ὅλως τῷ θεῷ ἀφιστάμενος πάσης ἐνεργείας· κατὰ τὴν μυστικὴν ἔνωσιν πᾶσα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοτέλεια παύεται καὶ ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ βούλησις διαλύεται· εἰς τὴν θείαν βούλησιν, ὥστε μόνον δὲ θεός οἶκεῖ καὶ ἐνεργεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· δὲ θεός γίνεται ἀνθρώπος καὶ δὲ ἀνθρώπος θεός, τουτέστιν δὲ ἀνθρώπος θεοῦται. Διὰ λαμπρῶν δὲ λόγων ἀπεικονίζει δὲ εὑσεβὴς συγγραφεὺς τὸν κατὰ τὴν θείαν ἐνδρασιν μέγαν καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ ἀγνωστὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς ψυχῆς. «Ἴδοὺ — λέγει, ἐμφανίζεται τὸ πνευματικὸν φῶς, ὅπερ οὔτε αἴ αἰσθήσεις οὔτε δὲ νοῦς οὔτε ἡ φύσις οὔτε ἡ ἀκριβεστάτη ἀνάλυσις δύνανται νὰ καταλάβωσι»⁴.

¹ M. d'Asbeck, Ruysbroeck, 1930.

² «Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ προέχουσι «τὸ βασίλειον τῶν ἔραστῶν τοῦ θεοῦ» (Das Königreich der Liebhaber Gottes), «τὸ κόσμημα τοῦ πνευματικοῦ γάμου» (Die Zierde der geislichen Hochzeit), καὶ μάλιστα «τὸ βιβλίον τῶν δώδεκα μοναχῶν» (Das Buch von den zwölf Beghinen).

³ «Ἐξεδόθησαν λατινιστὶ ὑπὸ τοῦ Surius, ἐν Κολωνίᾳ τῷ 1552 ἔξ. Ἀξία μνεῖας εἶναι ἡ ἔκδοσις τοῦ J. David, 1858—1869, ἐν 6 τόμοις γενομένη ἐν τῇ ἀρχετύπῳ γλώσσῃ. Μετεφράσθησαν δὲ τὰ ἔργα αὐτοῦ εἰς τὴν νέαν γερμανικήν. «Ορα Überweg—Geyer, σ. 629 ἔξ. (Αὐτόθ. σ. 789 ἔξ. παρέχεται ἡ βιβλιογραφία τῶν διαδῶν τοῦ Ἐκκάρτου).

⁴ Geist. Hochz. 2, 19.

Τὸν Ruyssbröck κατεπολέμησεν ὁ Ἰω. Γέρσων¹, καθ' οὗ ἀντετάχθη ὁ ἐκείνου μαθητὴς Ἰωάννης Schoenhoven, γόνιμος μυστικὸς συγγραφεὺς.

4. «*Ἑ γερμανικὴ θεολογία*». Τέλος μνημονευτέον ἔνταῦθα τὸ συγγραμμάτιον τὸ ἐπιγραφόμενον «Γερμανικὴ θεολογία» («Theologia deutsch»), οὗ ὁ συγγραφεὺς παραμένει ἀγνωστος ἀλλὰ προφανῶς ἀνῆκεν εἰς τοὺς «φιλοδέους»². Ὁ τοῦ βιβλιαρίου τούτου συγγραφεὺς εἶναι ἐμπεφροφημένος τῆς μνημονευθείσης μυστικῆς θεωρίας. Ὁ θεός, λέγει, εἶναι τὸ τέλειον ὃν τὸ ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν οὐσίαν περιλαμβάνον, οὗ ἀνευ οὐδεμίᾳ ἀληθής οὖσία ὑπάρχει· εἶναι ἐν καὶ ὑπὲρ τὸ ἐν, εἶναι πάντα καὶ ὑπὲρ πάντα, οὖσία πάντων τῶν ὄντων καὶ ζωὴ πάντων τῶν ζώντων καὶ σοφία παντὸς σοφοῦ. Ἐκ τοῦ τελείου τούτου ὅντος ἔξερδευσε τὸ μεμερισμένον καὶ ἀτελές, τὸ δημιουργημα, ὅπερ εἶναι ἔκλαμψις καὶ ἀπαύγασμα τοῦ φωτός. Τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ λοιπὸν ἀπορρεῦσαν δὲν εἶναι ἀληθὲς ὃν οὐδὲ ἔχει ἄλλην οὐσίαν παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ, οὐ εἶναι ἀπαύγασμα³. Προῆλθε δὲ ἡ δημιουργία ἐκ τοῦ θεοῦ κατ' ἀνάγκην· ὁ θεὸς δὲν θὰ ἦτο ἀληθῶς θεός, εἰ μὴ ἐξεχεῖτο εἰς τὰ δημιουργήματα. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ διδάγματα μαρτυροῦσι περιφανῶς πανθεῖαν ἀλλὰ πρὸς ταύτην συνάπτεται καὶ εἶδος δυῖσμοῦ ἐμφαινομένου μάλιστα ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ. Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δηλαδὴ διακρίνεται διττὸν φῶς, τὸ θεῖον φῶς τῆς χάριτος καὶ τὸ φυσικὸν φῶς τοῦ λόγου, ὃν ἐκεῖνο μὲν εἶναι τὸ ἀληθὲς καὶ ἀδολον τοῦτο δὲ τὸ ψευδὲς καὶ ἀκατηλόν φῶς⁴. Ἐπακολούθημα τῆς διακρίσεως διττοῦ φωτὸς εἶναι ἡ διάκρισις διττῆς ἀγάπης. Ὁπως δηλαδὴ ἀντίκεινται ἀλλήλοις τὸ τῆς χάριτος φῶς καὶ τὸ φυσικὸν φῶς, οὕτως ἀντίτιθενται ἡ πρὸς τὸν θεόν ἀγάπη καὶ ἡ φιλαυτία. Ἐκείνη μὲν εἶναι ἡ ἀληθής αὕτη δὲ ἡ ψευδῆς ἀγάπη, ἐκείνη εἶναι πηγὴ ἀγαθοῦ αὕτη αἵτία τῆς κακίας καὶ ἀμαρτίας.

¹ Epistola ad fratrem Bartholomaeum Carthusiensem super tertia parte libri Joannis Rusbroch de ornatu spiritualium muptiarum. ἔκδ. Du Pin I, 59.

² Τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο ἐκ τοῦ 14ου ἢ τοῦ 15ου αἰῶνος καταγόμενον ἔζεδωκε πρῶτος ὁ Λούθηρος, τῷ 1516 καὶ 1518, ὑστερον δὲ πληρέστερον κατὰ χειρόγραφον τοῦ 1497 ὁ Fr. Pfeiffer τῷ 1851· 2^α ἔκδοσις μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν νεωτέραν γερμανικὴν ἐγένετο τῷ 1855, 5η δὲ ἀμετάβλητος τῷ 1923.

³ Κεφ. 1, σελ. 2. 6. 46, 192. 196. ἔκδ. Pfeiffer⁵.

⁴ Αὔτ. 31, 116. 40, 148. ἔξ.

κατ' ἐκείνην μὲν ἀγαπᾶ τις τὸν θεὸν χάριν τοῦ θεοῦ κατὰ δὲ ταύτην ἀγαπᾶ τὸν θεὸν χάριν ἑαυτοῦ, δῆθεν δὲ τελευταίᾳ ἀγάπῃ εἶναι μόνησις τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀληθοῦς ἀγάπης¹. Ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπη εἶναι μόνησις τῆς αὐτὸν ὑπακοής, καθ' ἣν δὲ ἀνθρωπος δὲν ουδεὶς εἶναι μόνησις τὴν βούλησιν πρὸς τὴν θείαν ἀλλ' ἀφανίζει δλως τὴν ίδιαν αὐτοῦ βούλησιν, ἵνα τὴν θέσιν ταύτης καταλάβῃ δὲ θεία².

Ἐπὶ τῶν εἰρημένων ἀρχῶν ἔρειδεται δὲ θεωρία δὲ περὶ τοῦ μυστικοῦ βίου. Τούτου διακρίνονται τρεῖς βαθμοί, δὲ κάθαρσις καὶ δὲ φωτισμὸς καὶ δὲ ἔνωσις³. δὲ μὲν κάθαρσις γίνεται διὰ τῆς μετανοίας δὲ φωτισμὸς διὰ τῆς ἀσκήσεως τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων δὲ ἔνωσις διὰ τῆς καθαρότητος τῆς καρδίας, τῆς θείας ἀγάπης καὶ τῆς ἐποπτείας τοῦ θεοῦ⁴. Πρῶτον λοιπὸν διφείλει δὲ ἀνθρωπος νὰ μετανοήσῃ ἀληθῶς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν, οὐχὶ διότι ταῦτα ἐπάγουσι τιμωρίαν ἀλλὰ διότι εἶναι ἐναντία τῷ θεῷ. Εἴτα δὲ διφείλει ἐν τελείᾳ ἀπαθείᾳ νὰ ἐπιτρέψῃ ἑαυτὸν δλως τῷ θεῷ, νὰ ἀποστῇ πάσης ἐνεργείας, ἵνα δὲ θεὸς μόνος κρατῇ ἐν αὐτῷ καὶ ἐνεργῇ⁵. Εὰν δὲ ψυχὴ μέλλῃ νὰ στρέψῃ τὸ βλέμμα εἰς τὴν ἀϊδιότητα, πρέπει νὰ ἀποχωρισθῇ παντελῶς τῆς δημιουργίας καὶ μάλιστα ἑαυτῆς, νὰ νεκρώσῃ τὸν ὄφθαλμὸν τοῦ φυσικοῦ φωτὸς καὶ δῷῃ τὴν ίδιαν αὐτῆς βούλησιν. Τότε δὴ τότε εἰσδύεται εἰς τὴν ψυχὴν τὸ θεῖον φῶς, διὸ οὖ αὐτῇ βλέπει εἰς τὰ ἀπόρρητα τῆς θεότητος καὶ πληροῦται τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀληθοῦς ἀγάπης⁶. Διὰ τῆς τοιαύτης ἀγάπης γίνεται δὲ πρὸς τὸν θεὸν μυστικὴ ἔνωσις, καθ' ἣν πᾶσα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοτέλεια παύεται καὶ δὲ προσωπικὴ αὐτοῦ βούλησις διαλύεται εἰς τὴν θείαν, ὥστε μόνον δὲ θεὸς οἶκος καὶ ἐνεργεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δὲ θεὸς γίνεται ἀνθρωπος καὶ δὲ ἀνθρωπος θεός⁷, τουτέστιν δὲ ἀνθρωπος θεοῦται⁸. Τότε δὲ ἐσωτερικὸς ἀνθρω-

¹ 42, 168. 170. 175.

² Ἡ ὑπακοή, τ. ἔ. δὲ ἅρσις τῆς ίδιας βούλησεως, εἶναι ἔνωσις μετὰ τοῦ θεοῦ. Ὁπου ὑπάρχει τὸ ίδιον καὶ προσωπικόν, ἐκεῖ λείπει δὲ θεός καὶ τούναντίον δπου λείπει τὸ ίδιον καὶ μτομικὸν ἐκεῖ ὑπάρχει δὲ θεός. 51, 208. 16, 60. 44, 186.

³ 14, 50.

⁴ 11, 88 ἔξ. 51, 206.

⁵ 8, 24. 7, 24. 41, 164 ἔξ. 46, 191.

⁶ 24, 84 ἔξ. 25, 88 ἔξ. 27, 104. 53, 228.

⁷ Ἰδεῶδες καὶ πρότυπον θεανθρώπου ὑπάρχει ήμεν δὲ Χριστός, διφείλομεν νὰ δμοιωθῶμεν. 15, 52 ἔξ. 3, 10. 24, 84 ἔξ.

πος αἴρεται ὑπὲρ τὸν νόμον καὶ τὴν τάξιν καὶ τὸν λόγον οὐχὶ ὡς καταφρονῶν αὐτῶν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλὰ διότι αὐτὸς τὸ του θεοῦ πνεῦμα διδάσκει ἐκεῖνον τί πρέπει νὰ ποιῇ καὶ τί νὰ μὴ ποιῇ¹. Οἱ νόμοι καὶ αἱ διατάξεις καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι προωρισμένοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἀπείρους καὶ ἀτελεῖς².

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

¹ 25, 88 ἥξ. 26, 97.

² Περὶ τῆς «γερμανικῆς θεολογίας» διέλαβον πλὴν ἄλλων οἱ F. Picavet, *Essai sur l'histoire générale et comparée des théologies et des philosophies médiévales*, 1913. — J. Bernhart, *Eine deutsche Theologie*, 1922. — J. Paquier, *Un mystique allemand du XIVe sc. L'orthodoxie de la Théologie germanique*, 1922.